

Perheiden representaatioita 2020-luvun lastenkirjoissa

Timo Hakkarainen

Varhaiskasvatustieteen kandidaatintutkielma

Kevätlukukausi 2021

Kasvatustieteen laitos

Jyväskylän yliopisto

Tiivistelmä

Hakkarainen, Timo. 2021. Perheiden representaatioita lastenkirjoissa 2020-luvulla. Varhaiskasvatustieteen kandidaatintutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. 29 sivua + liitteet.

Lastenkirjoilla on suuri merkitys siihen, minkälaisia käsityksiä ja ajatuksia lapset omaksuvat ympäröivästä maailmasta. Tässä tutkimuksessa tutkittiin, minkälaisia perheiden representaatioita esiintyy uusissa ja suosituissa suomalaisissa lastenkirjoissa. Representaatiolla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa jonkin asian kielellistä esittämistä. Representaatiot myös muokkaavat esittämäänsä kohdetta ja osallistuvat näin todellisuuden rakentamiseen. Lastenkirjoissa näkyvät perheiden representaatiot ovat omalta osaltaan vaikuttamassa lasten käsityksiin perheistä.

Aineistona tutkimuksessa käytettiin neljää vuosina 2020 tai 2021 ilmestynyttä, suosittua suomalaista lastenkirjaa. Kirjat valittiin osto- ja myyntitilastojen perusteella. Näin tutkimuksen avulla pyrittiin tekemään näkyviksi niitä piilotettuja normeja ja käytäntöjä, joita esiintyy suomalaisissa lastenkirjoissa. Analyysimenetelmänä käytettiin laadullista, teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä. Analyysin kohteena olivat sekä kirjojen tekstit että kuvat.

Kirjoista hahmottuvissa perheiden representaatioissa näkyy kolme erilaista ulottuvuutta. Perheiden representaatiot muodostuvat yhteisen asuinpaikan, yhteisten tunteiden tai yhteisen toiminnan kautta. Perheiden representaatiot ovat lisäksi kiinteärajaista yksiköitä, joiden perustan luo aikuinen-lapsi -suhde.

Asiasanat: perhe, lastenkirjallisuus, representaatio

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	PERHEET LASTENKIRJOISSA.....	3
	2.1 Lastenkirjallisuus.....	3
	2.2 Perhe.....	5
3	TEOREETTINEN VIITEKEHYS	8
	3.1 Sosiaalinen konstruktionismi	8
	3.2 Representaatio	9
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	11
	4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	11
	4.2 Tutkimusaineisto.....	12
	4.3 Aineiston analyysi.....	12
5	TULOKSET	15
	5.1 Prinsessa Pikkiriikki.....	15
	5.2 Siiri ja kadonnut nalle.....	17
	5.3 Piki ja Pöljä päivä	18
	5.4 Tatu ja Patu.....	19
6	POHDINTA.....	22
	6.1 Yhteenveto.....	22
	6.2 Luotettavuus ja tutkimuksen rajoitukset	25
	LÄHTEET.....	27
	LIITTEET	30

1 JOHDANTO

Suomessa lapsille luetaan paljon kirjoja. Kirjoja luetaan kodeissa, kouluissa ja päiväkodeissa. Vaikka internet ja muut sähköiset mediat ovat tulleet osaksi lasten maailmaa, on kirjoilla edelleen merkittävä asema lasten elämässä. (Leino, Nissinen, Puhakka & Rautapuro 2017, 34–35; Suoninen 2014, 48–50, 70–71; Tilastokeskus 2021.) Tämän tutkimuksen tarkoitus on selvittää, miten perheitä kuvataan lastenkirjoissa 2020-luvulla. Ajatuksena on, että tutkimalla lastenkirjoja voidaan päästä osittain selville siitä, mitä lapset ajattelevat perheestä.

Tutkimuksen lähtökohtana on ajatus siitä, että lastenkirjat ovat lapsille tärkeä väylä ajatusten, asenteiden ja tietojen omaksumisessa. Lastenkirjat ovat usein merkittävä keino lapsille saada tietoa oman elämänpiirinsä ulkopuolisista asioista. Se mitä ja miten lastenkirjoissa esiintyy, muokkaa omalta osaltaan lukijoiden käsityksiä ja vaikuttaa tätä kautta vallitseviin arvoihin ja asenteisiin. Kirjallisuus voi omalta osaltaan ylläpitää esimerkiksi stereotyyppisiä käsityksiä sukupuolesta tai tietyn etnisen ryhmän jäsenistä. (Fält 2014, 69; Sarland, 1999, 40–41; Voipio 2014, 194.)

Kirjallisuus myös heijastaa ympäröivää yhteiskuntaa. Kirjallisuus ei synny tyhjiössä vaan tietyssä sosiaalisessa ja kulttuurisessa todellisuudessa. Kirjailija ei välttämättä tietoisesti kirjoita vallitsevien kulttuuristen arvojen, normien ja ihanteiden mukaisesti, mutta siitä huolimatta tekstit aina heijastavat joiltain osiltaan yhteiskunnassa vallalla olevia käsityksiä. Kirjallisuutta tutkimalla voidaan toisin sanoen päästä selville yhteiskunnassa vallitsevista normeista ja arvoista. (Heikkilä-Halttunen 2010, 41; Sarland, 1999, 40–41; Voipio 2014, 194.)

Lastenkirjallisuutta on tutkittu suhteellisen paljon. Esimerkiksi 2010-luvulla suomalaisia väitöskirjoja, jotka käsittelivät lastenkirjallisuutta, on julkaistu lähes kolmekymmentä kappaletta (Lastenkirjainstituutti 2021). Aiemmissa tutkimuksissa lastenkirjallisuudesta on tutkittu muun muassa miten lastenkirjoissa näkyy erilaiset tunteet, sukupuolet, aikuisuus tai isyys. Perhekuvaus lastenkirjoissa ei aiemmin ole tutkittu paljoakaan. Lastenkirjojen perhekuvaus on tehty yksi pro gradu -tutkielma, mutta se on julkaistu jo

vuonna 1998. 2020-luvun kotimaisiin lastenkirjoihin keskittyvää tutkimusta perheistä ei ole löydetty, joten tälle tutkimukselle on selkeä tilaus.

2 PERHEET LASTENKIRJOISSA

2.1 Lastenkirjallisuus

Lastenkirjallisuudelle ei löydy yleispätevää ja yleisesti hyväksyttyä määritelmää. Useat tutkijat hyväksyvät lastenkirjallisuuden olemassaolon ja he ovat sitä mieltä, että se on selkeästi oma, erillinen kirjallisuuden alueensa. Mutta siitä, miten tämä alue eroaa muusta kirjallisuudesta ei olla yksimielisiä. (Nodelman 2008, 138–139.)

Lastenkirjallisuutta voidaan määritellä sen sisältämien käsitteiden ”lapsi” ja ”kirjallisuus” kautta. Kuitenkaan nämäkään käsitteet eivät ole selkeästi määriteltävissä tai muuttumattomia. Se mikä tänään ymmärretään lapseksi, ei välttämättä ole pitänyt paikkaansa menneisyydessä, eikä välttämättä pidä paikkaansa tulevaisuudessakaan. Lapsen määrittely vaihtelee myös tässä ajassa: eri tieteenalat tai eri kulttuurit määrittelevät lapsen tai lapsuuden eri tavalla. Myös kirjallisuus käsitteenä on monimerkityksinen ja vaikeasti määriteltävissä. Toisin sanoen lastenkirjallisuuden määrittelemisen näiden käsitteiden kautta on vaikeaa. (Lesnik-Oberstein 1999, 16–17; Mustola 2014, 8–15.)

Yleensä tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että lastenkirjallisuudella täytyy olla jonkinlainen suhde sen kohdeyleisöön eli lapsiin. Tällöin lastenkirja voi olla kirja, jota lapset lukevat. Kuitenkin lapset lukevat myös aikuisille tarkoitettuja kirjoja ja aikuiset lukevat lapsille tarkoitettuja kirjoja. Tekeekö se näistä kirjoista siis lastenkirjoja? (Lesnik-Oberstein 1999, 15–16; Mustola 2014, 10.) Lastenkirja voidaan määritellä myös siihen sisältyvän oletetun lukijan, eli kirjallisuustieteen termein implisiittisen lukijan, kautta. Tällöin lastenkirja olisi kirja, joka on kirjoitettu lapsille. Tämäkin määritelmä herättää väistämättä kysymyksiä ja vastaväitteitä. Kuka on se lapsi, jolle kirja on kirjoitettu? Onko oletettu lukija vain aikuisen kirjoittajan mielessään luoma mielikuva lapsesta vai onko sillä jotain tekemistä todellisten lasten kanssa? (Lesnik-Oberstein 1999, 15–16; Mustola 2014, 10.)

Voidaan myös luetella sisällöllisiä elementtejä, joita lastenkirjallisuuteen usein kuuluu: huumori, pedagogisuus, moraalikasvatus tai esteettisten ja tiedollisten tarpeiden tyydyttäminen (Laakso 2014, 29). Nämä sisällölliset elementit eivät ole kuitenkaan tyypillisiä pelkästään lastenkirjoille, joten niidenkään varaan ei määritelmää voi pelkästään rakentaa.

Lastenkirjallisuudessa on aina mukana jollakin tavalla aikuiset, lapset sekä heidän välinen suhteensa. Aikuiset ovat useimmiten lastenkirjallisuudessa mukana aktiivisina toimijoina kuten kirjoittajina, kustantajina, lukijoina ja kuluttajina. (Mustola 2014, 8–13.) Lastenkirjallisuuden voidaan katsoa siis olevan jollakin tavalla aina aikuisten rakentama ja määrittelemä. Esimerkiksi Peter Nodelman (2018) huomauttaa, että lapset eivät itse koe lastenkirjallisuutta lastenkirjallisuudeksi. He eivät Nodelmanin mukaan vertaa lastenkirjallisuutta muihin lajeihin, vaan lastenkirjallisuus käsitteenä on aina aikuisten luoma (Nodelman 2008, 131–132).

Tässä tutkimuksessa lastenkirjallisuudella tarkoitetaan kirjallisuutta, joka on tarkoitettu ensisijaisesti lapsilukijoille. Valitut kirjat on luokiteltu lastenkirjoiksi joko kirjoittajan, kustantajan tai kirjaston ja kaupan henkilökunnan toimesta. Määritelmässä korostuu aikuisen rooli ja merkitys eikä määritelmä ole kovin tarkka ja selkeä. Määritelmä myös asettaa omat rajoituksensa tulosten yleistettävyydelle. Voidaan esimerkiksi pohtia, lukevatko lapset todella näitä kirjoja, vaikka ne on luokiteltu lastenkirjoiksi.

Toisaalta lastenkirjallisuuden tarkalla määrittelyllä ei ole tämän tutkimuksen tulosten kannalta oleellista merkitystä. Tutkimuksen tarkoitus on kuvata niitä tapoja, joilla perhettä kuvataan niissä kirjoissa, joita lapset lukevat vuonna 2021. Valitsemalla aineistoksi kirjastojen ja kauppojen luokittelemia lastenkirjoja saadaan todennäköisesti aineistoksi sellaisia kirjoja, joita ainakin osa lapsista lukee.

2.2 Perhe

Perhettä on tutkittu paljon ja sen määritelmästä on käyty laajaa keskustelua tutkijoiden keskuudessa. Perheen yksiselitteinen määrittäminen on kuitenkin vaikeaa eikä yleispätevää määritelmää ole löydetty. (Hanson 2011, 11; Jallinoja, Hurme & Jokinen 2014, 7.)

Yksi tapa perheen määrittelyyn on lähestyä asiaa perheen rakennetta tutkimalla. Perheen rakenteessa kiinnitetään huomiota esimerkiksi siihen, ketkä kuuluvat perheeseen, miten perhe on organisoitunut ja minkälaisia tehtäviä perheen jäsenillä on. Rakenteellisessa ajattelussa perhe nähdään usein kiinteärajisena yksikkönä, jolla on tiettyjä tehtäviä sekä yhteiskuntaa että sen jäseniä kohtaan. Yksikköä koossapitävänä voimana nähdään erilaisia sidoksia, yleisimpinä vanhemmuus ja parisuhde. Rakenteellisessa määritelmässä perhe nähdään usein yksikkönä, joka sulkee omat jäsenensä sisäpuolelle ja jättää muut ulkopuolelle. (Castrén & Högbacka 2014, 106–108; Hansson 2011, 11; Jokinen 2014, 167–168.)

Hyvä esimerkki perheen rakenteellisesta määrittelystä on länsimaisessa ajattelussa pitkään vallalla ollut käsitys perheestä niin sanottuna ydinperheenä. Ydinperhemallissa perhe on rakentunut kahdesta vanhemmasta ja heidän lapsistaan. Myös perheen jakama yhteinen asunto on ollut oleellista ydinperhemallissa. Länsimaisissa yhteiskunnissa ydinperheen ideaali tuli vallitsevaksi ajatusmalliksi 1900-luvulle tultaessa. Suomalaisessa yhteiskunnassa ajatus ydinperheestä malliperheenä vakiintui 1900-luvun aikana. Modernien yhteiskuntarakenteiden syntyminen ja kodin ulkopuolisen palkkatyön tekemisen yleistymisen on nähty olleen vaikuttamassa ydinperheen syntyyn. Oikeanlainen perhe nähtiin sekä yksilön että yhteiskunnan menestymisen kannalta välttämättömänä. Esimerkiksi avioero perhettä hajottavana tekijänä nähtiin selkeäksi uhaksi paitsi yksilölle myös yhteiskunnalle. (Castrén & Högbacka 2014, 106–109; Hanson 2011, 11–17; Jallinoja 1984, 37–38.)

Yhteiskuntien muuttuessa sallivimmiksi ja moniarvoisemmiksi myös käsitykset perheestä ja perheen rakenteesta ovat muuttuneet. Aiemman ydinperheideaalin tilalle ovat tulleet erilaiset moninaiset perhemuodot, jotka

voivat muodostua hyvinkin monimutkaisten ihmissuhdeverkostojen pohjalle. Esimerkiksi uusperheet tai perheet, jotka ovat muodostuneet sijaissyntytyksen kautta eivät helposti mahdu perinteiseen ydinperhemalliin. Myös ajatuksesta yhteisestä asunnosta perhettä määrittävänä tekijänä on luovuttu. Toisaalta, vaikka perheiden ilmiasu voi vaihdella, voidaan perhettä tutkia edelleen rajautuneena, rakenteellisena yksikkönä. Perheen rakenteen selvittämällä voidaan määritellä mikä on perhe. (Castrén & Högbacka 2014, 112–113; Forsberg & Nätkin 2003, 10–11, Hansson 2011, 17; Jallinoja, Hurme & Jokinen 2014, 7–11.)

Joidenkin tutkijoiden mielestä yhä moninaistuvammassa ja suvaitsevammassa yhteiskunnassa perheen määrittelemisen rakenteellisesti on hankalaa. Heidän mukaansa perhettä ei voida nähdä pelkästään vanhempien ja lasten muodostamana kokonaisuutena, vaan perhe pitäisi ennemmin nähdä erilaisina suhteina ja verkostoina, jotka määrittyvät eri yhteyksissä eri tavoin. Perhesuhteista käydään jatkuvaa neuvottelua eikä lopullista, yleispätevää perheen määritelmää voida antaa. Tutkijoiden mukaan jokainen voi määritellä itse keitä omaan perheeseen kuuluu. (Castrén 2014, 140; Hansson 2011, 17; Jokinen 2014, 168; Moring 2013, 45; Rothausen 1999, 819–820.)

Suhteita, ja sitä kautta perhettä määrittäviä asioita on usein kuvattu käsitteillä huolenpito, hoiva, vastuu ja velvollisuudet. Vaikka niitä ei voi automaattisesti tai ehdottomasti liittää perheeseen, kuvaavat ne kuitenkin jollain tasolla sitä, mistä perheessä on kyse (Jokinen 2014, 168). Suhteiden kautta määriteltäessä perhe on määritelty esimerkiksi ryhmäksi ihmisiä, jotka ovat kiintyneitä toisiinsa jonkin asian, kuten rakkauden, välittämisen tai vastuun kautta (Rothausen 199, 819–820).

Myös perheen määrittelyvallassa on tapahtunut muutoksia yhteiskunnan moniarvoistumisen myötä. Voidaan kysyä, kuka perheen määrittelee ja kenen määritelmää lähdetään tutkimaan. Määrittelijöinä voivat toimia yksilöt eli tavalliset ihmiset, erilaiset sosiaaliset ja kulttuuriset instituutiot kuten yhteiskunta ja sen eri toimijat tai perheiden havainnoijat eli tutkijat. (Forsberg & Nätkin 2003, 9.)

1900-luvulla länsimaissa perheen määrittelijänä on usein toiminut yhteiskunta, joka on kertonut jäsenilleen, minkälainen on hyväksytty perhe. Yksityiset ihmiset ovat sopeutuneet elämään tämän määritelmän mukaan. 2000-luvulle tultaessa tutkijat ovat kuitenkin alkaneet korostaa yksilön tekemien valintojen merkitystä. Jokainen voi itse päättää, minkä määrittelee omaksi perheekseen. Perhe voidaan määritellä esimerkiksi henkilökohtaisena läheissuhteena, johon vaikuttavat ennen kaikkea yksilölliset valinnat ja päätökset. (Jallinoja, Hurme & Jokinen 2014, 7-11; Castrén & Högbacka 2014, 112-113; Forsberg & Nätkin 2003, 10-11.)

Yhteiskunnan vaikuttavuutta ei kuitenkaan voi jättää täysin huomioimatta. Ihmiset elävät aina jonain tietynä historiallisena aikana osana jotakin tiettyä yhteisöä. Vallitsevat yhteiskunnalliset olosuhteet vaikuttavat aina yksilöiden käyttäytymiseen ja siihen, miten asiat koetaan. Lisäksi yhteiskunta osallistuu edelleen perheen määrittelemiseen lainsäädännön ja erilaisten yhteiskunnallisten toimijoiden kautta. (Forsberg & Nätkin 2003, 11; Moring 2013, 45.)

Tässä tutkimuksessa perhe määritellään jokaisen ihmisen henkilökohtaisina läheissuhteina, joiden ilmiasu voi vaihdella. Perheen sisältöä ei määritellä tarkasti etukäteen, vaan tarkoituksena on löytää ne tavat, joilla perheestä puhutaan eri kirjoissa.

3 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

3.1 Sosiaalinen konstruktionismi

Tämän tutkimuksen tapa määritellä perhe asettaa tutkimuksen osaksi sosiaalisen konstruktionismin viitekehystä. Sosiaalisella konstruktionismilla tarkoitetaan tutkimuksellista lähtökohtaa, jossa oletetaan, että todellisuus rakentuu sosiaalisessa ja kielellisessä vuorovaikutuksessa. Merkitysten rakentumiseen vaikuttavat niin kieli ja kulttuuri kuin aika ja paikkakin. Konstruktionistisessa ajattelussa kieli sekä heijastaa todellisuutta että luo sitä. Tutkijan tarkoitus ei ole tutkia miten hyvin erilaiset kielelliset elementit vastaavat todellisuutta, vaan mielenkiinto on siinä, miten ne rakentavat omalta osaltaan todellisuutta. (Mäkiranta 2010, 114; Tynjälä 2004, 55–57.)

Perheen määrittymisen ja määrittelemisen kannalta sosiaalinen konstruktionismi tarkoittaa sitä, että perhe syntyy ihmisten välisessä merkitysvälitteisessä toiminnassa, eikä esimerkiksi biologisten lainalaisuuksien tai yhteiskunnallisten rakenteiden seurauksena. Toisin sanoen perhe syntyy ihmisten puheissa, teksteissä ja sosiaalisessa toiminnassa. Tutkimuksen tehtävä on paljastaa nämä erilaiset mielikuvat ja ideat, joita perheelle annetaan. Tutkimuksen kohteena voivat olla kaikki ne tilanteet, joissa perhe on tavalla tai toisella läsnä: erilaiset keskustelut, sosiaaliset tilanteet tai tekstilähteet. Tutkimusta tehdessä perhettä ei määritellä etukäteen, vaan määritelmä syntyy tutkimuksen aikana. (Forsberg 2014, 123–132.)

Tässä tutkimuksessa hyödynnetään sosiaalisen konstruktionismin tarjoamaa lähtökohtaa perheen tutkimiselle. Ajatuksena on, että lastenkirjojen perhekuvaukset heijastavat yhteiskunnassa vallalla olevia käsityksiä perheistä. Samalla niiden perhekuvaukset myös luovat ja muokkaavat omalta osaltaan todellisuutta.

3.2 Representaatio

Toinen käsite, joka toimii tämän tutkimuksen taustakehyksenä, on representaatio. Yksinkertaisimmillaan representaatiolla tarkoitetaan jonkin asian kielellistä esittämistä. Kieli voi tarkoittaa muutakin kuin puhuttua tai kirjoitettua kieltä, esimerkiksi kuvia tai symboleita. Representaatiossa jokin merkki esittää jotakin itsensä ulkopuolista. Merkkejä voivat olla esimerkiksi sanat, kuvat tai visuaaliset symbolit kuten liikennemerkkit. Oleellista representaatiossa on, että esittävä merkki ja esityksen kohde eivät ole sama asia. Representaatio ikään kuin edustaa jotakin ulkopuolista tai poissaolevaa. Representaatioilla voidaan kuvata, esittää ja ilmaista muun muassa erilaisia tapahtumia, näkemyksiä, ajatuksia ja ilmiöitä. (Knuuttila & Lehtinen 2010, 7–11; Mäkiranta 2010, 101–102.)

Representaatiot esittävä ja kuvaavat todellisuutta. Sen lisäksi ne tuottavat merkityksiä ja osallistuvat näin todellisuuden rakentumiseen. Representaatiot ovat merkittävässä roolissa ihmisten muodostaessa käsityksiä, ajatuksia ja tietoja erilaisista asioista. Se mitä, miten ja missä sanotaan, muokkaa käsitystämme todellisuudesta. Asioita voidaan ilmaista monella eri tavalla ja eri välineitä hyödyntäen. Asioihin voidaan liittää erilaisia ominaisuuksia tai jättää kertomatta jotain oleellisia puolia. Sinällään neutraalitkin ilmaisut voivat sisältää voimakkaita arvolatautumia. Myös se, missä kontekstissa asioista kerrotaan vaikuttaa merkitysten muodostumiseen. Lisäksi se, että jostain asiasta kerrotaan ja jostain ei, muokkaa ihmisten käsityksiä todellisuudesta. (Lehtonen 2000, 23, 44–46; Mäkiranta 2010, 102; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 56–67.)

Koska representaatiot osallistuvat todellisuuden tuottamiseen, niihin liittyy myös kysymys vallasta. Minkälaiset asiat pääsevät esille ja millä tavalla? Minkälaisessa konteksteissa asiat esiintyvät ja miten asioita kuvataan? Mitkä asiat esitetään normaaleina, mitkä poikkeavina? Representaatioiden avulla voidaan näitä kysymyksiä pohtia ja etsiä niihin vastauksia. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 56.)

Tämän tutkimuksen tehtävänä on etsiä lastenkirjoista erilaisia perheiden representaatioita. Perheiden representaatiot voivat esiintyä tekstissä tai kuvissa tai niiden yhdistelminä. Ne voivat olla selkeästi näkyvillä tai esiintyä

piilotetummin, viittauksenomaisina. Vaikka kirjailija ei olisi varsinaisesti halunnut kertoa suoraan mitään perheestä, jo pelkkä perheen esiintyminen kirjassa vaikuttaa lukijoihin. Se millaisia representaatioita perheistä lastenkirjoissa muodostuu, vaikuttaa myös lukijoiden käsityksiin perheestä.

Representaatioiden ja sosiaalisen konstruktionismin kautta hahmottuu tämän tutkimuksen pääajatus: lastenkirjallisuus omalta osaltaan heijastaa yhteiskunnassa vallalla olevia arvoja ja käsityksiä sekä samalla myös luo niitä. Tutkimalla lastenkirjoissa esiintyviä perheiden representaatioita saadaan samalla selville jotakin yhteiskunnasta yleisemminkin. Samalla saadaan selville se, minkälaisen elementtien varaan tämän päivän lapset voivat rakentaa omia käsityksiään perheestä.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tutkia, minkälaisia perheitä esiintyy suomalaisissa lastenkirjoissa 2020-luvulla. Tutkimuksessa on yksi päätutkimuskysymys

1. Minkälaisia perheiden representaatioita lastenkirjoissa näkyy?

Tutkimuskysymystä lähestytään tarkastelemalla sitä, ketkä kuuluvat perheeseen eli minkälaisista perheenjäsenistä perheet muodostuvat. Noudattavatko perhekuvaukset ydinperhemallia vai näkyykö kuvauksissa moninaisempia perheitä? Samalla tutkitaan sitä, minkälaisista suhteista perheet muodostuvat. Rakentuvatko perheet aikuinen-lapsi -suhteen varaan vai löytyykö perhekuvauksissa muitakin suhteita? Toiseksi tutkitaan sitä, mitkä asiat liittävät ihmiset perheiksi. Mielenkiinnon kohteena on se, miten perheeseen kuulumista ilmaistaan: minkälaisten ominaisuuksien tai ulottuvuuksien varaan perheet rakentuvat?

Tutkimuksen tuloksena syntyneitä representaatioita lukiessa on oleellista muistaa, että ne ovat tutkijan luomia teoreettisia malleja, jotka ovat muodostuneet tutkimusaineistona olevien lastenkirjojen pohjalta. Representaatioiden avulla voidaan nähdä niitä erilaisia tapoja, joilla perheet määrittyvät lastenkirjoissa. Kuitenkin, kuten representaatioiden luonteeseen kuuluu, ne omalta osaltaan ovat muokkaamassa myös lukijoiden käsityksiä siitä, miten eri tavalla perheet voivat rakentua todellisessa elämässäkin. Toisin sanoen niiden teoreettisesta luonteesta huolimatta, niillä on myös käytännön merkitystä.

4.2 Tutkimusaineisto

Aineistona tutkimuksessa on neljä lastenkirjaa 2020-luvulta. Kriteerinä valituille kirjoille on se, että ne on kirjoitettu ja julkaistu 2020-luvulla ja että ne on luokiteltu lastenkirjoiksi myynti- ja lainaustilastoissa. Aineistoksi on valittu suosittuja ja yleisesti saatavilla olevia kirjoja. Aineiston valinnassa käytettiin apuna lastenkirjojen myynti- ja lainaustilastoja. Suomen kirjakauppaliitto julkaisee nettisivuillaan kuukausittaiset tilastot myydyimmistä kirjoista eri kategorioihin lajiteltuna. Tämä tilasto käytiin vuosien 2020 ja 2021 osalta läpi. Koko Suomen kattavaa lainaustilastoa vuosilta 2020 ja 2021 ei ollut saatavilla, joten lainaustilastoja käytiin lukemassa eri kirjastojen nettisivuilta. Aineistoksi valikoitui seuraavat teokset:

Aino Havukainen ja Sami Toivonen (2020): Tatu ja Patu – kovaa menoa kiskoilla; Hannele Lampela ja Ninka Reittu (2021): Prinsessa pikkiriikki valloittaa maailman; Tiina Nopola ja Mervi Lindman (2020): Siiri ja Nolo nalle; Katri Kirkkopelto (2020): Piki ja pöljä päivä. Kirjat on esitelty tarkemmin liitteessä 1.

Kirjoja ei valittu sen perusteella, että ne käsittelevät suoraan perhettä. Kriteerinä oli, että kirja sisälsi jollain tasolla kuvausta perheestä. Ajatuksena on, että tällöin kirjoista löytyvät perhekuvaukset kertovat jotain yhteiskunnassa vallalla olevista piilotetuista normeista enemmän kuin jos aineistoksi valittaisiin perhettä suoraan käsitteleviä kirjoja.

Aineisto koostuu sekä teksteistä että kuvista. Analyysiä tehtäessä näitä kahta erilaista elementtiä ei ole eroteltu toisistaan.

4.3 Aineiston analyysi

Analyysimenetelmänä tutkimuksessa käytetään teoriaohjaavaa, laadullista sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysin avulla voidaan analysoida erilaisia aineistoja, kuten kirjat, haastattelut tai kuvat, ja saada tutkittavasta ilmiöstä esille tutkimuskysymyksen kannalta oleelliset asiat. Sisällönanalyysin tarkoitus on luoda selkeyttä aineistoon ja sitä kautta tehdä johtopäätöksiä tutkimusaiheesta. Sisällönanalyysin avulla aineistosta voidaan muodostaa kuvaus tutkimuksen

kohteena olevasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 103, 108.) Teoriaohjaava sisällönanalyysi puolestaan tarkoittaa sitä, että tutkimusaineiston käsittelyssä hyödynnetään jossain määrin aiemmin luotuja teorioita tai käsitteitä. Esimerkiksi tutkijan aiemmin aiheesta omaksumat tiedot ohjaavat analyysiyksiköiden muodostamista. Kuitenkaan aineistolla ei pyritä testaamaan aiemmin luotuja teorioita, vaan teoriat toimivat analyysin apuvälineinä tai ohjaavana viitekehyksenä tulkintoja muodostettaessa. (Tuomi & Sarajärvi, 97.)

Tässä tutkimuksessa analyysiä ohjaavana teoreettisena viitekehyksenä toimii perheen määrittely suhteista muodostuvaksi kokonaisuudeksi. Lastenkirjoista etsitään erilaisia suhteiden kuvauksia, joiden perusteella perheet määrittyvät. Perheiden määrittäminen suhteiden kautta ohjaa analyysin etenemistä. Lisäksi tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, näkyykö aineistossa myös ennalta tiedettyjä perhemalleja, kuten ydinperhe. Kuitenkaan teoria ei ohjaa täydellisesti aineiston analyysiä. Aineistosta ei pyritä etsimään pelkästään ennalta sovittuja perhemuotoja, vaan aineistoon suhtaudutaan avoimin ja uteliain mielin. Näin ollen tutkimuksen analyysi on nimenomaan teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä.

Sisällönanalyysiä voi toteuttaa käytännössä monella eri tavalla. Työkaluina voivat olla esimerkiksi aineiston teemoittelu, luokittelu tai tyypittely. Tässä tutkimuksessa käytetään aineiston kuvailua. Kuvailussa aineisto luetaan tarkasti läpi ja nostetaan siitä esille tutkimuskysymyksen kannalta oleellisia asioita. Tämän jälkeen aineistosta luodaan laajempia merkityskokonaisuuksia, jotka liittyvät yhteen samankaltaisuuden perusteella. Merkityskokonaisuudet eroavat muista kokonaisuuksista ominaisuuksiensa perusteella. Merkityskokonaisuudet puolestaan tematisoidaan, käsitteellistetään tai yleistetään. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 101–102.)

Tässä tutkimuksessa aineisto käytiin tarkasti läpi useaan kertaan ja merkittiin siihen kohdat, joissa esiintyi perhe jossakin muodossa. Jokaiselle kirjalle luotiin oma taulukko, johon aineistosta poimittiin suorina lainauksia. Tällaisia lainauksia olivat esimerkiksi perheiden toimintaa tai tunteita koskevat kohdat. Tämän jälkeen suorina lainauksia käsitteellistettiin ja muokattiin

yksinkertaisempaan muotoon. Näitä yksinkertaisempia muotoja puolestaan yhdisteltiin merkityskokonaisuuksiksi eli perheiden representaatioiksi.

Kuvien analyysissä on noudatettu samoja käytäntöjä kuin tekstiaineiston analyysissäkin. Ensin aineistosta poimittiin ne kuvat, joissa esiintyy jollakin tavalla perhe. Tämän jälkeen jokaisen kuvan sisältö litteroitiin eli kirjoitettiin tekstimuotoon. Tässä vaiheessa kuvia ei vielä tulkittu, vaan litteroinnin tarkoitus oli ainoastaan tuottaa kuvailu kuvan sisältämistä elementeistä. Litteroinneista nostettiin esiin perheitä kuvaavia asioita ja yhdisteltiin niitä merkityskokonaisuuksiksi. Aineistossa kuvat ja tekstiaineisto liittyvät usein yhteen ja ne toimivat yhdessä merkitysten muodostajina. Syntyneet representaatiot ovat voineet syntyä kuvan ja tekstin vuoropuhelun seurauksena.

Analyysiprosessin tuloksena syntyneitä perheiden representaatioita esitellään tulokset luvussa. Jokainen kirja ja sen sisältämät perheet käsitellään ensin omana kokonaisuutenaan. Jokaista perhettä kuvaillaan sen ominaisuuksien perusteella. Lisäksi kerrotaan, mitkä asiat määrittelevät perheen olemassaoloa. Näin saadaan luotua kuva erilaisista perhemuodoista, joita kirjoissa esiintyy. Perheiden representaatiota vertaillaan toisiinsa ja kootaan yhteen pohdintaluvussa. Näin saadaan esille ne yhteiset tavat sekä eroavaisuudet, joilla perheitä kuvataan ja määritellään aineistossa.

5 TULOKSET

5.1 Prinsessa Pikkiriikki

Prinsessa Pikkiriikin perhe esitellään kirjan alussa suoraan tekstissä, yhteisen asuinpaikan perusteella. Perheeseen kuuluvat Prinsessa Pikkiriikin lisäksi ”isä, äiti, kakkaava taikakoira Makkara ja tietysti pikkuveli.” Pikkuveli nimetään tekstissä ”Rasittavaksi Urpoksi” ja hänestä sanotaan, että hän on ”valtavan rakas, mutta hitusen raskas olento”. Perheen jäsenet määrittyvät selkeästi sukulaisuuden ja asuinpaikan perusteella. Perheen muodostavat samassa osoitteessa asuvat henkilöt.

Yksi teema millä Pikkiriikin perheen jäsenet määrittyvät perheen jäseniksi on toiminta. Perhe toimii yhdessä, usein jonkun perheenjäsenen puolesta tai häntä varten. Esimerkiksi kirjassa kerrotaan Pikkiriikin syntymäpäivästä ja siitä kuinka muu perhe valmistaa hänelle aamupalan ja tuo sen ja lahjat sänkyyn. Jokainen perheenjäsen onnittelee Pikkiriikkiä omalla tavallaan: äiti ja isä suukottavat ja pikkuveli Urpo sanoi ”Vääväävää” ja ”kuolasi tarjottimelle niin kauniisti kuin osasi”. Perhe käy yhdessä huvipuistossa ja kirjan lopussa perhe järjestää Pikkiriikille yllätysjuhlat hylätyn talon pihalla. Toiminta yhdistää perhettä ja perhe toimii usein yhtenä yksikkönä.

Perheenjäsenet toimivat toistensa puolesta ja uhraavat oman hyvinvointinsa toisten perheenjäsenten vuoksi. Esimerkiksi huvipuistossa Pikkiriikki hyppää tonttunjunan kyydistä kesken pois, jotta voisi ottaa paremmin valokuvia. Vanhemmat huolestuvat ja isä joutuu ahtautumaan junaan ja hakemaan Pikkiriikin pois junan reitiltä. Tonttunjunaan ahtautuminen on isälle hankalaa ja epämukavaa, mikä näkyy kuvassa, jossa isä istuu pienille lapsille suunnatussa tonttunjunan vaunussa. Isä on niin suuri, ettei hän mahdu junan vaunuun. Hänen ilmeensä on samanaikaisesti sekä kärsivä että huolehtiva. Perheenjäsenet ovat siis valmiita toimimaan toistensa puolesta ja valmiita tekemään epämiellyttäviäkin asioita toistensa puolesta.

Huolehtiminen ja turvan antaminen ovat toistuvia teemoja, joiden kautta perhe määrittyy perheeksi Pikkiriikki kirjassa. Pikkiriikki ei ole esimerkiksi saanut aiemmin mennä kaupungille ilman vanhempia, koska hän on siihen liian pieni. Toisin sanoen vanhemmat ovat halunneet turvata Pikkiriikkiä kaupungilla vaanivilta vaaroilta. Perheen tarjoamaa turvaa havainnollistetaan myös sivun 8 kuvassa, jossa perhe on lähdössä huvipuistoon. Isä ja äiti kävelevät kuvan taustalla selkeästi isompina hahmoina kuin kuvan etualalla juoksevat Pikkiriikki ja taikakoira Makkara. Isän ja äidin hahmot luovat kuvaan turvallisuuden ja luotettavuuden tuntua. Tätä mielikuvaa korostaa vielä se, että äiti pitää pikkuveljeä kädestä.

Perheen tarjoama turva ei välttämättä aina miellytä kaikkia perheen jäseniä. Edellä mainitussa huvipuistossa sattuneessa tonttujuna -episodissa Pikkiriikki ei ymmärrä miksi vanhemmat suuttuvat hänelle, vaikka hän yritti ottaa vain valokuvia. Toiset perheen jäsenet perustelevat toimintaansa Pikkiriikin suojelun kautta. Muu perhe huolestuu Pikkiriikistä, niin että saavat "melkein sydänkohtauksen...".

Perheenjäsenet tuntevat toisensa hyvin. He tietävät mistä toiset pitävät ja mistä eivät. He tietävät mitä toiset haluavat ja mitä toivovat. Kun Pikkiriikki lähtee ensimmäistä kertaa yksin kylään, tekevät vanhemmat hänelle evääksi lihapullia. Lihapullissa ei ole sipulia sillä, "äiti ei yleensä laita minulle sipulia". Perheenjäsenet osaavat myös antaa Pikkiriikille mieluisan syntymäpäivälahjan (luvan lähteä kylään yksin) sekä järjestää yllätysjuhlat mieluisassa paikassa.

Perheenjäsenet näyttävät omat tunteensa toisille jäsenille avoimesti. Perheenjäsenet esimerkiksi "suukottelevat" ja "rutistavat" toisiaan. Myös kielteisissä tunteita näytetään toisille perheenjäsenille avoimesti. Huvipuistossa Isä ei peittele suuttumustaan Pikkiriikiltä. Perheenjäsenet myös välittävät toistensa tunteista. Pikkiriikkiä harmittaa, kun isä ja äiti eivät huvipuistossa mahdu tonttujunaan ja he jäävät kaikesta hauskasta paitsi. Perheenjäsenet siis tuntevat empatiaa toisiaan kohtaan.

Pikkiriikin perheen representaatiossa näkyy toimiminen: yhdessä, toisten puolesta ja toisia varten. Lisäksi perheen representaatiossa näkyy välittäminen,

huolehtiminen ja turvan antaminen. Perheenjäsenet myös tuntevat toisensa erittäin hyvin ja suhtautuvat empaattisesti toisiinsa. Lisäksi perhe asuu samassa paikassa ja perhe muodostaa selkeän, helposti hahmotettavan yksikön.

5.2 Siiri ja kadonnut nalle

”Minä olen pilannut meidän kotimme, äiti ulisi.”. ”Ei hätää, isä lohdutti ja vei äidin työhuoneeseensa.” Siiri kirjassa äidin on vallannut siivousvimma ja hän haluaa heittää kaikki ylimääräiset tavarat pois. Kirjan lopussa äiti tulee katumapäälle ja hän suree poisheitettyjä tavaroita. Isä on kuitenkin hankkinut tavarat takaisin ja onnistuu näin lohduttamaan surevaa äitiä. Isän tapa toimia on hyvä esimerkki perheen määrittymisestä tunteiden kautta Siiri kirjassa. Perheenjäsenet tuntevat toisiaan kohtaan lämpimiä tunteita, mikä näyttäytyy huolenpitona, välittämisenä ja avuliaisuutena. Perheenjäsenet myös huomioivat toistensa tunteet ja tuntevat empatiaa toisiaan kohtaan. Kirjassa Siiri vie kirpputorille vahingossa äidin lapsuusaikaisen nallen. Äiti ei tiedä, että hänen nallensa on kierrätetty, mutta siitä huolimatta Siiri pystyy samastumaan äidin mahdolliseen pettymyksen tunteeseen.

Nallen kierrättäminen toimii myös esimerkkinä toisesta perheen määrittelytavasta Siiri kirjassa. Kun Siiri ymmärtää mitä on heittänyt pois, hän yrittää hankkia nallen takaisin keinolla millä hyvällä. Kirjan tarinasta valtaosan vie Siirin yritykset hankkia äidin nalle takaisin. Lopulta Siiri saa nallen takaisin. Siiri selkeästi asemoi itsensä osaksi omaa perhettään näyttämällä, että on valmis tekemään paljon, jotta toisille perheenjäsenille ei tulisi paha mieli. Perheenjäsenten puolesta ollaan valmiita tekemään paljon asioita ja näkemään vaivaa. Perhe myös näyttäytyy yhtenäisenä yksikkönä, joka toimii yhdessä. Esimerkiksi kirjan alussa äiti kääntää muut perheenjäsenet osallistumaan yhteiseen siivoukseen ja tavaroiden järjestelmiseen.

Toisaalta Siiri kirjassa tärkein perheen muodostamiseen liittyvä asia on yhteinen asuinpaikka. Perheen muodostavat ne henkilöt, jotka asuvat yhdessä.

Siiri kirjassa Pikku-Otto, Siirin ystävä, auttaa Siiriä tavaroiden järjestämisessä sekä äidin nallen etsimisessä. Pikku-Otto myös samastuu Siirin äidin pettymyksen tunteeseen. Pikku-Otto voisi myös määrittyä Siirin perheen jäseneksi, mikäli kriteerinä käytettäisiin pelkkää toisista huolehtimista, empatiaa tai toimintaa toisten hyväksi. Kuitenkaan Pikku-Otto ei ole osa Siirin perhettä. Selkeimpänä Pikku-Oton Siirin perheestä erottavana tekijänä kirjassa toimii se, että hän ei asu Siirin luona. Tämä käy ilmi useassa kohdassa kirjaa. Esimerkiksi yhdessä kohtaa Siirin äiti käy etsimässä Siiriä Pikku-Oton luona, jossa häntä on vastassa Pikku-Oton äiti. Näin kirjassa kerrotaan, että Pikku-Otolla on oma perhe, jonka luona hän asuu.

Siiri kirjassa perheen muodostavat isä, äiti ja yksi lapsi. Perhe on yksikkö, jonka jäsenet huolehtivat ja välittävät toisistaan, tuntevat empatiaa toisiaan kohtaan sekä ovat valmiita toimimaan toistensa ja perheen puolesta. Kuitenkin tärkein yhdistävä tekijä perheelle on yhteinen asuinpaikka. Asuinpaikan myötä myös perheen rajat ovat hyvin selkeät ja yksiselitteiset: vain yhteisessä kodissa asuvat henkilöt muodostavat perheen.

5.3 Piki ja Pöljä päivä

Piki -kirjassa perheen muodostavat Piki ja Iso, lapsi ja aikuinen. Piki on päiväkotikäinen lapsi, jonka sukupuolta ei ole kerrottu. Samoin Ison sukupuoli ja rooli perheessä jää tarkemmin määrittelemättä kirjassa, hän on vain aikuinen, joka eroaa selkeästi lapsesta. Iso esimerkiksi vie Pikin päiväkotiin ja keskustelelee Pikin käytöksestä päiväkotipäivän jälkeen: "Piki ei ymmärtänyt, mitä kaikkea aikuiset puhuivat...". Lisäksi Piki ja Iso jakavat yhteisen asuinpaikan. Päiväksi Piki menee päiväkotiin, mutta illaksi hän palaa Ison kanssa omaan kotiin. Koti toimii selkeänä perhettä määrittelevänä tekijänä.

Asuinpaikan lisäksi perhettä yhdistää Piki kirjassa myös toiminta toisten perheenjäsenten hyväksi. Iso antaa kotona Pikille ruokaa, jotta Piki tulisi paremmalle tuulelle. Lisäksi Iso kantaa Pikiä selässään, ottaa syliin lohduttaakseen Pikiä sekä sanoittaa ja kertoo Pikille tunteista. Vaikka Iso on

välillä vihainen Pikille, hän siitä huolimatta auttaa ja huolehtii Pikistä. Perhe on yksikkö, jonka jäsenet ovat valmiita toimimaan toistensa hyväksi myös epämiellyttävissä tilanteissa.

Perhe määrittyy myös toisista välittämisen kautta. Perheenjäsenet rakastavat toisiaan ja näyttävät kiintymyksensä avoimesti toisilleen. Myös kielteisten tunteiden ilmaiseminen perheenjäsenille on sallittua. Perhe ei mene rikki, vaikka sen jäsenet käyttäytyisivät huonosti toisiaan kohtaan. Esimerkiksi Piki kyselee Isolta, rakastaisiko Iso häntä, vaikka hän käyttäytyisi kuinka huonosti tahansa: "Rakastatko minua silloinkin, kun minä olen vihainen? Niin vihainen, että voisin purra koko maailmaa ja avaruutta ja aurinkoa...". "Rakastan, Iso sanoi."

Piki kirjassa perhe määrittyy tunteiden, toiminnan ja yhteisen asuinpaikan perusteella. Perhe on myös selkeästi määrittyvä ja se muodostaa eheän kokonaisuuden, johon ei kuulu muita jäseniä kuin Piki ja Iso.

5.4 Tatu ja Patu

Tatu ja Patu kirjassa ei esiinny perheitä yhtä näkyvästi kuin muissa tutkimukseen valituissa kirjoissa. Kirja jättää usein lukijan vastuulle sen, määrittyvätkö kirjassa näkyvät ihmiset perheiksi vai eivät. Sinällään esimerkiksi Tatu ja Patu muodostavat hyvin selkeän perheen, jonka representaatioissa toistuvat samat elementit kuin muidenkin tutkimukseen valittujen kirjojen perheiden representaatioissa. Tatu ja Patu jakavat yhteisen asuinpaikan ja kuten kirjan alussa kerrotaan he ovat sukulaisia keskenään. Lisäksi Tatu ja Patu toimivat yhdessä, usein jopa korostetusti tekemällä tismalleen samoja asioita tismalleen samaan aikaan. He muodostavat yhtenäisen yksikön, joka toimii yhdessä, eli perheenä.

Tatu ja Patu myös jakavat yhteisiä tunteita ja ovat valmiita auttamaan toisiaan tunteiden hallinnassa. Kun Patu kokee täriseyttävää matkajännitystä, on Tatu heti valmis auttamaan: "Rauhoitu, Patu! Laita äkkiä lohtupupu silmille ja

hengitä syvään!”. Lisäksi Tatu ja Patu kannustavat ja auttavat toisiaan, esimerkiksi matkatavaroiden pakkaamisessa.

Huomionarvoista Tatussa ja Patussa on, että he eivät ole lapsia. Kirjassa he esittelevät tästä todisteena omia kainalokarvojaan. Mikäli heidät tulkitaan perheeksi, ovat he aineistossa ainoa perhe, jossa ei ole mukana lapsia. Se määrittävätkö Tatu ja Patu perheeksi, jää jokaisen lukijan omalle vastuulle.

Kirjassa näkyy myös muita perheitä kuin Tatu ja Patu. Kun Tatu ja Patu käyvät ravintolavaunussa syömässä jäätelöä, istuu vaunussa kaksi erillistä seuruetta. Toisen muodostavat juhlavaatteisiin pukeutuneet isä, äiti ja teini-ikäinen poika, jotka ovat matkalla häihin. Äiti on kirjoittamassa onnittelukorttia, mutta on tehnyt kirjoitusvirheen. Kaikki seurueen jäsenet ovat järkyttyneitä äidin tekemästä virheestä. Yhteiset vaatteet, yhteinen tekeminen ja jaetut tunteet asemoivat seurueen jäsenet samaksi kokonaisuudeksi eli perheeksi. Toiseen seurueeseen puolestaan kuuluu kolme alle kouluikäistä lasta ja yksi nainen, todennäköisesti lasten äiti. Lapset ovat sottaisia ja syövät pikkuleipiä. Äiti näyttää väsyneeltä ja kyllästyneeltä. Pöydällä on kosteuspyyhkeitä, joten äiti on jo valmistautunut pyyhkimään lasten naamat ruokailun lopuksi. Myös tämä seurue määrittyy perheeksi jaetun tekemisen ja yhteisen istumapaikan kautta. Ennen junaan lähtöä asemahallissa Tatu ja Patu puolestaan ryntäävät kahden aikuisen ja lapsen muodostaman perheen ohitse. Huomionarvoista tässä perheessä on, että äiti on vaaleaihoinen, isä tummaihoisen ja isän harteillaan kantaman lapsen ihonväri on siltä väliltä.

Mielenkiintoisin Tatun ja Patun kohtaamista perheistä on heidän edessään junassa istuva neljän hengen seurue, jonka muodostavat kaksi aikuista miestä ja kaksi lasta. Seurue istuu vastakkaisilla penkeillä, aikuinen ja lapsi vierekkäin. Kumpikin lapsi muistuttavaa ulkonäöltään huomattavasti vieressä istuvaa aikuista. Seurue matkustaa selkeästi yhdessä ja pelaa yhteistä korttipeliä. Mikään ei estä seurueen määrittelemistä perheeksi. Seurue on selkeästi yksikkö, jonka jäsenet tuntevat toisensa ja joka toimii yhdessä. Mikäli seurue muodostaa perheen, se eroaa merkittävästi muista tutkimusaineistosta löytyneistä perheistä jäsentensä suhteen. Kaikki muut perheet muodostuvat joko isä, äiti ja lapsi

jäsenistä tai yhdestä vanhemmasta ja lapsesta. Kahden samaa sukupuolta olevan vanhemman ja lasten muodostamia perheitä ei muissa tutkimukseen valituissa lastenkirjoissa näy.

Kaikki Tatu ja Patu kirjassa esiintyvät perheet ovat enemmän tai vähemmän tulkinnanvaraisia. Mikäli ryhmät määritellään perheiksi, näkyy niiden representaatioissa samoja ominaisuuksia kuin muissakin tutkimukseen valittujen kirjojen perheiden representaatioissa. Ainoastaan perheen jäsenten suhteen Tatu ja Patu kirjan perheet eroavat merkittävästi muiden kirjojen perheistä.

6 POHDINTA

6.1 Yhteenveto

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, minkälaisia perheiden representaatioita 2020-luvun lastenkirjoissa näkyy. Tutkimukseen valituista kirjoista hahmottuu kolme erilaista perheiden representaatiota. Ensimmäinen perheiden representaatio liittyy tunteisiin, toisista välittämiseen, huolehtimiseen ja toisten tunteiden huomioonottamiseen. Perhe määrittyy sen mukaan, mitä sen jäsenet tuntevat toisiaan kohtaan. Perheen jäseniä ovat ne, jotka tuntevat rakkautta ja kiintymystä toisiaan kohtaan. Samalla he myös tuntevat empatiaa toisiaan kohtaan ja ovat valmiita auttamaan ja tukemaan toisiaan tarvittaessa.

Toisessa representaatiossa perhe määrittyy joukoksi ihmisiä, jotka toimivat yhdessä. Toiminnan tavoitteella tai päämäärällä ei sinällään ole merkitystä. Merkittävää on se, että jokainen perheenjäsen osallistuu toimintaan omalla tavallaan. Yhteinen toiminta luo perheen. Toiminnan kautta perheestä muodostuu kiinteä yksikkö, joka toimii yhdessä.

Kolmas perheiden representaatio määrittyy yhteisen asuinpaikan kautta. Perheen muodostavat ne henkilöt, jotka asuvat yhdessä. Tässä representaatiossa yhteinen toiminta tai tunteet eivät ole merkityksellisiä. Toimintaan voi osallistua myös perheen ulkopuolisia jäseniä, samoin kuin toisten tunteiden jakamiseen ja välittämiseen. Vasta yhteinen asuinpaikka tekee ihmisistä perheen. Myös kolmannessa representaatiossa perheestä muodostuu hyvin selkeä ja kiinteäraja-ainen yksikkö.

Suurin osa kirjoissa näkyvistä perheistä on muodostunut jollakin tasolla aikuisen ja lapsen väliseksi kokonaisuudeksi. Osassa perheistä on äiti, isä ja lapsi tai lapsia. Joissakin kirjoissa, kuten Piki kirjassa, perhe muodostuu yhdestä aikuisesta ja lapsesta. Samanlaisena yhden vanhemman perheenä näyttäytyy myös Siiri kirjassa Pikku-Oton perhe. Myös Tatu ja Patu kirjassa näkyvät perheiden representaatiot pitävät sisällään lähes aina aikuinen-lapsi -suhteen. Kahden miehen ja kahden lapsen muodostama seurue ei välttämättä näyttäydä

perinteisenä ydinperheenä, mutta siinäkin perhe muodostuu aikuisen ja lapsen suhteen kautta. Toisin sanoen lapsen olemassaolo on keskeinen elementti perheiden representaatioissa analysoituissa lastenkirjoissa.

Tutkimuksessa hahmottuvia perheitä pitävät kasassa tunteet. Myös monet sosiologit ajattelevat, että perheet pysyvät koossa tunteiden kautta määrittävien suhteiden avulla. Tunteita, jotka pitävät perheitä koossa on kuvattu esimerkiksi huolenpidoksi, vastuuksi ja keskinäiseksi kiintymykseksi. (Jokinen 2014, 168; Rothausen 1999, 819–820.) Samankaltaisia tunteita näkyy myös tämän tutkimuksen perheiden representaatioissa. Tunteet ovat perhettä määrittäviä ja siten niiden kautta voi hahmottaa lastenkirjojen perheitä.

Tämän tutkimuksen perheiden representaatiot ovat selkeitä ja kiinteärajaisia. Ne sulkevat toiset ihmiset ulkopuolelle ja toimivat yhtenäisenä yksikkönä. Lisäksi aineiston mukaan kenelläkään kirjojen henkilöllä ei ole useampaa perhettä, vaan jokainen henkilö kuuluu vain yhteen perheeseen. Voidaan ajatella, että ne näin määriteltynä tulevat hyvin lähelle perheen rakenteellista määrittelyä (Castrén & Högbacka 2014, 106–108; Hansson 2011, 11; Jokinen 2014, 167–168). Todellisuus, jossa ihmisen elämään voi kuulua useita perheitä ja perheen määrittäminen yksiselitteisesti on hankalaa (Castrén 2014, 140), ei näy tähän tutkimukseen valittujen lastenkirjojen sivuilla.

Sosiologit ovat myös esittäneet, että perhettä ei voi määritellä pelkästään vanhempien ja lasten muodostamaksi kokonaisuudeksi. Myös yhteinen asuinpaikka perhettä määrittävänä tekijänä on asetettu kyseenalaiseksi. (Hansson 2011, 17; Moring 2013, 45; Rothausen 1999, 819–820.) Tämän tutkimuksen aineistosta hahmottuvissa perheiden representaatioissa asia ei ole näin. Yhteinen asuinpaikka on merkittävä perhettä määrittävä tekijä. Lisäksi suurimmassa osassa representaatioissa perhe muodostuu aikuisen ja lapsen välisen suhteen kautta. Vaikka perheiden representaatioissa näkyy osittain perinteisen ydinperheideaalin korvautuminen moninaisimmilla perhemuodoilla, on lähes jokaisessa perheessä kyse aikuisen ja lapsen välisestä suhteesta.

Ainoan poikkeuksen tekevät Tatu ja Patu, mikäli heidät määritellään perheeksi. Heidän määrittelemistään perheeksi puoltaa se, että heillä on monia perheisiin liittyviä ominaisuuksia: he auttavat toisiaan, jakavat toistensa tunteet, toimivat yhdessä ja asuvat samassa paikassa. Lisäksi kirjassa sanotaan suoraan, että he ovat veljeksiä eli sukulaisia keskenään. Tatu ja Patu ovat kuitenkin aikuisia. Mikäli heidän muodostamansa yksikkö määritellään perheeksi, on se ainoa perhe, johon ei kuulu lapsia.

Tatu ja Patu kirja eroaa muista tutkimukseen valituista kirjoista myös perheiden määrittelyn yksiselitteisyyden suhteen. Kirjassa esiintyviä ryhmiä ja ihmisiä voi tulkita perheeksi tai ihmiset voi täysin oikeutetusti myös jättää tulkitsematta perheeksi. Esimerkiksi kahden aikuisen miehen ja kahden lapsen seurue voi näyttäytyä yhtenä perheenä, kahtena erillisenä perheenä tai vain yhdessä matkustavana seurueena. Lisäksi, jos seurue tulkitaan kahdeksi erilliseksi perheeksi, voi lukija tulkita perheet yksinhuoltaja perheiksi tai vain matkalla oleviksi ydinperheen osiksi.

Tatu ja Patu kirjan tapa jättää perheen määrittäminen lukijan omalle vastuulle muistuttaa paljon sitä ajatusta, jonka monet sosiologit ovat esittäneet perheen määrittelyvallan muuttumisesta. Jokainen yksittäinen ihminen voi itse määritellä sen, minkä kokee perheeksi. Perheen määrittelyvalta ei ole enää yhteiskunnan tai muiden yksilön ulkopuolisten toimijoiden käsissä. (Jallinoja, Hurme & Jokinen 2014, 7-11; Forsberg & Nätkin 2003, 10-11.)

Kaiken kaikkiaan muodostetut perheiden representaatiot ovat omalta osaltaan vahvistamassa perinteistä perhekäsitystä, jossa perhe nähdään kiinteärajaisena yksikkönä, ja jonka perustan luo aikuinen-lapsi -suhde. Vaikka kirjoissa näkyy moninaisempia perheitä kuin pelkkiä ydinperheitä, ovat perheiden representaatiot omalta osaltaan vahvistamassa mielikuvaa perheestä yhtenä yhtenäisenä yksikkönä. Kirjoissa ei esimerkiksi näy perheitä, joiden jäsenet vaihtuvat tai joiden jäsenet kuuluvat samanaikaisesti useaan eri perheeseen.

6.2 Luotettavuus ja tutkimuksen rajoitukset

Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan rooli korostuu tutkimuksen jokaisessa vaiheessa, aina tutkimuskohteen valinnasta tutkimusraportin kirjoittamiseen. Erityisesti aineiston analyysivaiheessa tutkijan rooli on merkittävässä osassa. Tutkimuksen luotettavuutta tältä osalta voi parantaa kun tutkimusraportissa kerrotaan selkeästi ja yksityiskohtaisesti tutkimusprosessin kulku ja annetaan lukijalle tarpeeksi tietoa siitä miten tutkimus on tehty. (Patton 2002, 566; Tuomi & Sarajärvi 2009, 140–141.) Tässä tutkimuksessa tutkimusprosessi on kuvattu mahdollisimman tarkasti ja yksityiskohtaisesti. Lisäksi analyysivaihetta on havainnollistettu suorilla lainauksilla aineistosta. Tutkimusraportti on kirjoitettu siten, että lukijan on mahdollista arvioida tehtyjen ratkaisujen ja tulkintojen pätevyyttä.

Tuloksia lukiessa täytyy muistaa, että ne ovat vain tutkijan tekemiä tulkintoja tietyn teoreettisen kehikon kautta. Kukaan kirjan lukija ei välttämättä jaa tuloksissa luotua perhekuva tai käsitystä perheestä. Yksittäisten ihmisten ajatuksiin ja käsityksiin vaikuttavat lukemattomat muut asiat kuten toiset tekstit, ympäröivät ihmiset, omat muistot, kokemukset, ajatukset ja niin edelleen. (kts. esim. Lehtonen 2000, 44–47; Rossi 2010, 270, 280.) Tuloksissa näkyvät perheiden representaatiot ovat vain yksi osa vallitsevista käsityksistä perheestä.

Rajattu aineisto asettaa myös omat reunaehdotensa tutkimuksen luotettavuudelle ja tulosten yleistettävyydelle. Voiko muutaman lastenkirjan perusteella sanoa mitään varmaa yhteiskunnan arvomaailmasta? Voidaan myös kysyä, kuinka hyvin kirjoissa esiintyvät mielipiteet ja teemat edustavat yleistä mielipidettä, vai ovatko ne vain yksittäisiä, valtavirrasta poikkeavia käsityksiä.

Samoin valittujen kirjojen merkitystä lasten asenteiden ja arvojen muodostajana on hyvä pohtia. Kuinka moni lapsi on lukenut juuri tutkimukseen valitut kirjat? Lisäksi voi pitää todennäköisenä, että lapset lukevat myös monia muita kirjoja. Useilla perheillä on omia kirjoja, samoin kuin päiväkodeissa. Myös nämä kirjat ovat omalta osaltaan vaikuttamassa lasten käsityksiin perheistä. Samoin se, miten monesti kirjaa luetaan tai kuka kirjaa lukee, ei käy ilmi lainaus- ja ostotilastoista. Suosittukin kirja voi jäädä lukematta ja vähemmän suosittua

kirjaa voidaan lukea monta kertaa tai lastenkirjaa voi lukea myös aikuinen itselleen.

Näitä rajoitteita on osittain vältetty valitsemalla aineistoksi suosituimpia kirjoja. Voidaan olettaa, että suosituilla kirjoilla on myös monia lukijoita. Voidaan myös olettaa, että lastenkirjoja lukevat pääasiassa lapset tai aikuiset lapsille.

Tutkimusta voisi jatkaa laajentamalla aineistopohjaa. Siten voitaisiin saada tarkempi kuva erilaisten perheiden esiintymisestä lastenkirjallisuudessa. Myös lukijatutkimus, jossa selvitettäisiin lasten omia käsityksiä kirjojen kautta muodostuneista perheiden representaatioista, olisi mielenkiintoista ja hyödyllistä toteuttaa.

Tutkimuksen tarkoitus oli selvittää, minkälaisia perheiden representaatioita suomalaisissa 2020-luvun lastenkirjoissa esiintyy. Perheiden representaatioiden ajateltiin muokkaavan kirjojen lukijoiden käsityksiä ja ajatuksia perheestä. Vaikka tutkimuksen tulosten yleistettävyyttä kohtaan voidaan esittää kritiikkiä, kertovat ne silti jotakin siitä maailmasta, jossa lapset elävät. Lastenkirjallisuudella on oma osansa lasten käsitysten ja arvomaailman muodostumisessa ja näin ollen tutkimuksen tulokset kertovat myös jotain siitä, miten lapset suhtautuvat perheisiin 2020-luvun Suomessa.

LÄHTEET

- Castrén, A-M. 2014. Konfiguraationaalinen näkökulma perheeseen. Teoksessa Jallinoja, R.; Hurme, H & Jokinen, K (toim.) 2014. Perhetutkimuksen suuntauksia. Helsinki: Gaudeamus, 139–166.
- Castrén, A-M. & Högbacka, R. 2014. Avautuuko Perhe? Eksklusiivisuuden ja inklusiivisuuden dynamiikka perhesidoksissa. *Sosiologia* 51 (2), 106–122.
- Forsberg, H. 2014. Konstruktionistinen lähestymistapa perheeseen. Teoksessa Jallinoja, R.; Hurme, H. & Jokinen, K. (toim.) 2014. Perhetutkimuksen suuntauksia. Helsinki: Gaudeamus, 123–138.
- Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.) 2003. Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus.
- Fält, K. 2014. Pullistelevia lihaksia, berserkkiraivoa ja haarniskafetismiä. Teoksessa Mustola, M. 2014. Lastenkirja. *Nyt*. (toim.) Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 67–88.
- Hansson, L. 2011. Towards a definition of the family? Teoksesta L. Farrer & W. Lay (toim.) *Spotlights on contemporary family life. FAMILYPLATFORM – Families in Europe vol 2*, 11–20.
- Heikkilä-Halttunen, P. 2010. Minttu, Jason ja Peikonhäntä. Lasten kuvakirjoja kipeistä aiheista. Helsinki: Avain.
- Jallinoja, R.; Hurme, H. & Jokinen, K. (toim.) 2014. Perhetutkimuksen suuntauksia. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, A.; Juhila, K. & Suoninen, E. 1999. Diskurssianalyysi liikkeessä. Helsinki: Vastapaino.
- Jokinen, A. 2014. Perhekäytäntöjen sosiologia. Teoksessa Jallinoja, R.; Hurme, H. & Jokinen, K. (toim.) 2014. Perhetutkimuksen suuntauksia. Helsinki: Gaudeamus, 167–191.
- Knuuttila, T. & Lehtinen, P. (toim.) 2010. Representaatio. Tiedon kivijalasta työkaluksi. Helsinki: Gaudeamus.

- Laakso, M. 2014. "Pertules. Kyrppi. Jumittu." Nykynonsense ja huumori Kari Hotakaisen lastenkirjoissa. Teoksessa: Lastenkirja. nyt. toim. Mustola, M. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 27–45.
- Lastenkirjainstituutti. 2021. <http://www.lastenkirjainstituutti.fi> (Luettu 20.6.2021.)
- Lehtonen, M. 2000. Merkitysten maailma. Tampere: Vastapaino.
- Leino, K.; Nissinen, K.; Puhakka, E. & Rautopuro, J. 2017. Lukutaito luodaan yhdessä: kansainvälinen lasten lukutaitotutkimus (PIRLS 2016). Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylä.
- Lesnik-Oberstein, K. 1999: Essentials: What is Children's literature? What is Childhood? Teoksessa Understanding children's literature. Toim. Hunt, Peter. New York: Routledge, 15–29.
- Moring, A. 2013. Oudot perheet. Normeja ja ihanteita 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Mustola, M. 2014. Lastenkirja. Nyt. (toim.) Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Mäkiranta, M. 2010. Kuvien lukeminen. Teoksessa: Ajattele itse! Tutkimuksellisen lukutaidon perusteet. toim. Hurtig, J.; Laitinen, M. & Uljas-Rautio, K. Jyväskylä: PS-Kustannus, 97–120.
- Nodelman, P. 2008. The hidden adult. Defining Children's literature. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Patton, M. 2002. Qualitative research & evaluation methods. London: Sage Publications.
- Pesonen, J. 2015. Multiculturalism as a challenge in contemporary Finnish picturebooks: Reimagining sociocultural categories. Oulu: University of Oulu.
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. 2019. Uusi kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. 2009. Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.

- Rossi, M-L. 2010. Esityksiä, edustamista, eroja: Representaatio on politiikkaa. Teoksessa: Representaatio. Tiedon kivijalasta työkaluksi. toim. Knuuttila, T. & Lehtinen, A. Helsinki: Gaudeamus, 261–275.
- Rothausen, T. 1999. 'Family' in organizational research: a review and comparison of definitions and measures. *Journal of Organizational Behavior* 20 (6), 817–836.
- Sarland, C. 1999. The impossibility of innocence: ideology, politics, and children's literature. Teoksessa *Understanding children's literature*. Toim. Hunt, Peter. New York: Routledge, 39–55.
- Suoninen, A. 2014. Lasten mediabarometri 2013. 0-8 -vuotiaiden mediankäyttö ja sen muutokset vuodesta 2010. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Tilastokeskus. 2021. Lukemisen muutokset 2017. http://www.stat.fi/til/vpa/2017/03/vpa_2017_03_2019-04-25_kat_001_fi.html (Luettu 25.08.2021)
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Helsinki: Tammi.
- Tynjälä, P. 2004. Oppiminen tiedon rakentamisena. Konstruktivistisen oppimiskäsityksen perusteita. Helsinki: Tammi.
- Voipio, M. 2014. Pikkutyttöjä, välimuotoja ja vastuunkantajia. Sukupuolen ja kasvamisen kuvaukset 1950–1960-lukujen kotimaisessa tyttökirjallisuudessa. Teoksessa: *Lastenkirja. nyt*. toim. Mustola, M. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 193–216.

LIITTEET

LIITE 1: Tutkimusaineiston esittely

Havukainen, Aino & Toivonen, Sami (2020): Tatu ja Patu – Kovaa menoa kiskoilla. Helsinki: Otava.

Tatu ja Patu -kirja kertoo kahdesta veljeksestä, Tatusta ja Patusta, jotka ovat kotoisin Outolasta. Kirjassa Tatun ja Patun Simo-setä kutsuu veljekset luokseen kyläilemään. Matka tehdään junalla, jolla Tatu ja Patu eivät ole aiemmin matkustaneet. Matkalla Tatulle ja Patulle sattuu monenlaisia kömmähdyksiä ja he tapaavat monia ihmisiä. Tatu ja Patu esimerkiksi yrittävät matkustaa matkatavaralokerikossa ja he eksyvät matkalla ravintolavaunuun. Onneksi muut matkustajat auttavat veljeksiä selviytymään junamatkan tuomista haasteista. Tatu ja Patu -kirjasarjassa on ilmestynyt liki kaksikymmentä kirjaa.

Kirkkopelto, Katri (2020): Piki ja pöljä päivä. Helsinki: Lastenkeskus.

Piki ja pöljä päivä -kirja kertoo Piki-nimisestä otuksesta, jonka päiväkotipäivä menee huonosti. Pikiä kiukuttaa eikä hän löydä päiväkodista leikkiseuraa. Piki alkaa riehua ja lopulta päiväkodin aikuiset suuttuvat Pikille. Kirjan lopussa Piki käy päivän tapahtumia ja niihin liittyviä tunteita läpi Ison, eli oman vanhempansa, kanssa. Piki ja pöljä päivä on toinen Pikistä kertova kirja.

Lampela, Hannele & Reittu, Ninka (2021): Prinsessa Pikkiriikki valloittaa maailman. Helsinki: Otava.

Prinsessa Pikkiriikki kertoo pienestä tytöstä, joka asuu Omenakylässä oman perheensä kanssa. Kirjassa Prinsessa Pikkiriikki viettää syntymäpäiviään ja saa

lahjaksi luvan lähteä ilman aikuisia tutkimaan kotikylää. Pikkiriikki lähtee seikkailulle omien ystäviensä kanssa. Matkalla he tapaavat erilaisia ihmisiä. Osa aikuisista ei käyttäydy hyvin, joten lapset perustavat heitä varten prinsessa koulun, jossa opetetaan käytöstapoja. Aikuiset eivät kuitenkaan halua osallistua lasten kouluun. Kirjan lopussa Pikkiriikin perhe on järjestänyt hänelle yllätysjuhlat hylätyn talon pihaan. Prinsessa Pikkiriikki valloittaa maailman on sarjan kuudes kirja.

Nopola, Tiina & Lindman, Mervi (2020): Siiri ja nolo nalle. Helsinki: Tammi.

Siiri on alle kouluikäinen tyttö, joka asuu äitinsä ja isänsä kanssa. Kirjassa Siirin äidin on vallannut siivousvimma ja hän haluaa luopua suurimmasta osasta kotinsa tavaroista. Siiri vie vahingossa äidin lapsuusaikaisen nallen kirpputorille. Kirjassa Siiri yrittää ystäviensä kanssa pelastaa nallen. Kirjan lopussa Siiri saa nallen takaisin. Siiri ja nolo nalle on Siiri -kirjasarjan 17. teos.